

Οι πρώιμες κοινωνίες των Βλάχων
Ταυτοτικά στοιχεία, αντιλήψεις και πραγματικότητες

Φάνης Δασούλας
Μέλος ΕΔΙΠ του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
fdasoulas@gmail.com

Abstract

The present work focusing on the etic, as well as the emic categorization of the early societies of the Vlachs. The name "Vlachs" is the most important element of the specific research approach. Although its use exceeds a thousand years, it has not been the subject of a holistic study until now. Its origin, as well as the ethnological and social meanings it acquired over time, constitute a characteristic example of how the identities of peoples are formed and reconstructed historically and how the meaning of an ethnonym changes through time.

Keywords: Βλάχοι, Βλάχος, μεσαιώνας, εθνοτική ομάδα, ταυτότητα.

Αν παρατηρήσουμε τη θεματολογία μελετών που ασχολούνται με τους Βλάχους θα διαπιστώσουμε ότι, μεταξύ των ζητημάτων που πραγματεύονται, η βλαχική γλώσσα κατέχει κεντρική θέση. Δεν μας εκπλήσσει βέβαια το αυξημένο ενδιαφέρον για αυτή έχοντας υπόψη ότι συνιστά τον «τόπο» όπου ενεργοποιείται, ενδεχομένως και κατασκευάζεται, τόσο η ατομική όσο και η συλλογική ταυτότητα των Βλάχων σήμερα. Ωστόσο, η ταυτοτική λειτουργία της βλαχικής γλώσσας δεν αποτελεί νεότερο φαινόμενο. Όπως συμβαίνει συνήθως με τις προφορικές γλώσσες έτσι και αυτή εγγράφεται στην μεγάλη διάρκεια του πολιτισμού που εκφράζει. Διαχρονικά εκτός από κώδικας επικοινωνίας, λειτούργησε και ως στοιχείο σύστασης της ταυτότητας ή των ταυτοτήτων των Βλάχων. Αποτέλεσε δηλαδή, και αποτελεί ακόμη, μία από τις πιο ισχυρές παραστάσεις στην πρόσληψή τους ως μία πληθυσμιακή ομάδα με ίδια πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Η τελευταία επισήμανση αγγίζει άμεσα τον πυρήνα του ζητήματος που θα διαπραγματευτεί η παρούσα ανακοίνωση. Αφορά την ητική (etic) κατηγοριοποίηση των πρώιμων κοινωνιών των Βλάχων, δηλαδή πώς τους αντιλαμβάνονταν εθνοτικά οι άλλοι, καθώς και την ημική (emic) αντίληψη, δηλαδή αυτή που είχαν οι ίδιοι για τον εαυτό τους.

Η επιστημονική παραγμάτευση αυτού του θέματος είναι ένα δύσκολο εγχείρημα δεδομένου ότι οι άμεσες μαρτυρίες των πηγών είναι εξαιρετικά φτωχές. Ίσως, το πιο σημαντικό στοιχείο που αντλούμε από αυτές είναι το εθνώνυμο Βλάχοι ή για να είμαστε πιο ακριβείς το εξώνυμο Βλάχοι, δηλαδή η ονομασία με την οποία τους προσδιορίζουν οι άλλοι. Με αυτήν εμφανίζονται για πρώτη φορά στις πηγές ως διακριτή εθνοτική ομάδα ή για να το θέσουμε λίγο διαφορετικά αυτή η ονομασία τους «καθιστά» μία διακριτή εθνοτική ομάδα¹. Παρόλο που η εθνονυμική της χρήση ξεπερνάει τα χίλια χρόνια, ως τώρα, δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο μιας ολιστικής μελέτης. Η προέλευσή της καθώς και οι εθνολογικές και κοινωνικές σημάνσεις που προσέλαβε στην πορεία του χρόνου συνιστούν ακόμη ζητήματα ανοιχτά για την έρευνα.

¹ Η πρώτη γραπτή αναφορά στους Βλάχους αφορά την παρουσία τους στην περιοχή μεταξύ της Καστοριάς και Πρέσπας το 976 μ.Χ. (Scylitzes 1973: 329) ή κατά μία άλλη άποψη το 980 μ.χ. (Armbruster, 1993: 18 σημ. 2).

Θα επιχειρηθεί μία προσέγγισή τους από εμάς, ωστόσο, στα πλαίσια μίας ανακοίνωσης είναι ανέφικτη η πλήρης επιστημονική πραγμάτευση. Ελπίζουμε εν τούτοις σε μία ανάδειξή τους ώστε να αποτελέσουν εφελκτήριο για μελλοντικές μελέτες.

Ας ξεκινήσουμε από την προέλευση του εθνωνυμικού όρου «Βλάχος». Η καταγωγική του σχέση με την παλαιο-γερμανική λέξη *walhaz είναι πλέον επαρκώς τεκμηριωμένη και δεν νομίζουμε ότι χρειάζεται να ασχοληθούμε περισσότερο με αυτό το θέμα². Θα αναφέρουμε μόνο ότι ο τελευταίος όρος στο τέλος της ενδογερμανικής του ιστορικής περιπέτειας κατέληξε να δηλώνει την ρομανική υπόσταση, δηλαδή ανθρώπους και πληθυσμούς που συνδέονται πολιτισμικά ή πολιτειακά με τον ρωμαϊκό κόσμο. Με αυτή τη σημασία εισέρχεται ως δάνειο στον σλαβόφωνο κόσμο ο οποίος τον προσαρμόζει στους φωνολογικούς κανόνες των δικών του γλωσσών. Έτσι ο αρχικός παλαιο-σλαβικός τύπος **volchŭ*³ εξελίσσεται στην πορεία στον δυτικό σλαβικό όρο *Vlohŭ*, στον ανατολικό *Volohŭ* και, μέσω της μετάθεσης των υγρών συμφώνων, στον νοτιο-σλαβικό τύπο *Vlahŭ* ο οποίος εισήλθε στη μεσαιωνική ελληνική γλώσσα και μας έδωσε τον ελληνικό τύπο «Βλάχος». Μαζί βέβαια με τη λέξη οι σλάβοι δανείζονται και τη σημασία αυτού του όρου. Συνεπώς, και για αυτούς, οι Βλάχοι είναι πληθυσμοί με ρομανικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά μεταξύ των οποίων πρωτεύουσα θέση κατέχει η γλώσσα τους. Φυσικά, η άμεση επαφή είναι αυτή που ορίζει και τη γεωγραφική χρήση του όρου από τους Σλάβους. Αναφέρεται στους λατινόφωνους πληθυσμούς της Ιταλικής και κυρίως της βαλκανικής Χερσονήσου⁴. Ωστόσο, μεταξύ του γερμανικού και σλαβικού κόσμου παρατηρούμε ένα σημασιολογικό περιορισμό του όρου «Βλάχος». Στις γερμανικές γλώσσες διατηρεί, ως και το μέσο μεσαίωνα, ίχνη της

² Ο όρος «Βλάχος», προέρχεται από την, κελτικής ρίζας, γερμανική λέξη *Walhaz* με την οποία οι αρχαίοι Γερμανοί προσδιόριζαν τους Ρωμαίους και γενικότερα τους λαούς που είχαν ενσωματωθεί πολιτειακά και πολιτισμικά στον ρωμαϊκό κόσμο (βλ. Tagliavini, 1964: 123 σημ. 13).

³ Πληθ. *Volŭsi**.

⁴ Επίσης συναντούν και τους ομιλητές της Δαλματικής Ρομανικής γλώσσας που ομιλούνταν στην δαλματική ακτή ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Σήμερα θεωρείται πλέον νεκρή.

πολιτειακής του σημασίας, αντίθετα στις σλαβικές τη χάνει⁵. Αυτό γίνεται αντιληπτό από το γεγονός ότι οι Σλάβοι δεν ενέταξαν ποτέ στις σημασίες της ονομασίας Βλάχος τους πολιτειακά Ρωμαίους, δηλαδή τους βυζαντινούς, παρόλο που ένα μεγάλο τμήμα του σλαβικού κόσμου βρίσκεται σε στενή επαφή με το άπτωτο ρωμαϊκό κράτος της ανατολής. Συνεπώς, η σλαβική ιστορική διαμεσολάβηση στον χώρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης συνετέλεσε ώστε ο όρος «Βλάχοι» να ταυτιστεί μόνο με τους λατινόφωνους πληθυσμούς αυτής της περιοχής. Στην δική τους αντίληψη, λοιπόν, εντοπίζουμε, κατά την άποψή μας, το υπόβαθρο μίας εθνογενετικής διαδικασίας. Δυστυχώς, παρά τις ενδείξεις ορισμένων πηγών, δεν είμαστε σε θέση να περιγράψουμε την εξέλιξή της. Γνωρίζουμε ωστόσο το αποτέλεσμα της. Είναι η εμφάνιση, στον χώρο των μεσαιωνικών Βαλκανίων, εθνοτικών ομάδων που προσδιορίζονται με την ονομασία Βλάχοι. Ανεξάρτητα από την προγενέστερη παρουσία τους σε αυτή την περιοχή είμαστε υποχρεωμένοι να θεωρήσουμε ως απαρχή της ιστορικής τους παρουσίας τις πρώτες αναφορές των πηγών σε αυτούς. Ξεκινούν περίπου στα τέλη του 10^{ου} αιώνα και έκτοτε δεν σταματούν⁶.

Γιατί όμως τότε και ποιος είναι ο λόγος ή οι λόγοι που οδήγησαν τους συγγραφείς της εποχής να αναφερθούν για πρώτη φορά σε κοινωνίες Βλάχων; Πιστεύουμε ότι η βυζαντινο-βουλγαρική σύγκρουση, που κορυφώνεται στο μεταίχμιο μεταξύ του 10^{ου} και 11^{ου} αιώνα, συνετέλεσε καίρια στην πρώτη ιστορική τους καταγραφή. Η ανάγνωση των πηγών εκείνης της περιόδου μας δίνει την αίσθηση ότι αυτή η σύγκρουση βρίσκει τις κοινωνίες των Βλάχων να μετεωρίζονται πολιτικά, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μεταξύ των δύο ισχυρών κέντρων εξουσίας του Βαλκανικού χώρου⁷. Ειδικότερα από τον 11^ο αιώνα και έπειτα προσπαθούν να στεριώσουν εντός της νέας γεωπολιτικής πραγματικότητας που διαμόρφωσε η επαναφορά, μετά από αιώνες, της

⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αντίληψης είναι ο όρος *Wala rices* που υπάρχει σε αγγλοσαξονικό ποίημα του 10^{ου} αιώνα. Το «βλαχικό» δηλαδή ρωμαϊκό βασίλειο στο οποίο αναφέρεται αυτό το ποίημα είναι η βυζαντινή αυτοκρατορία (Widsith: στιχ. 78.)

⁶ Βλ. σημ. 1.

⁷ Βλ. Pachymeris 1835: 106· Κεκαυμένος 1993: 216-235· Choniates 1835: 643.

βυζαντινής εξουσίας έως και τις όχθες του Δούναβη. Ως σήμερα ελάχιστα έχουν γίνει αντιληπτές οι πολιτικές και πολιτισμικές συνέπειες των γεγονότων εκείνης της εποχής στις κοινωνίες των Βλάχων. Αναμένουμε μελλοντικές μελέτες να ενσκήψουν και σε αυτό το ζήτημα. Παραμένουμε, λοιπόν, στην μεγάλη εικόνα, σύμφωνα με την οποία ο σλαβικός κόσμος αντιλαμβάνεται τους ομιλητές της Ανατολικής Βαλκανικής Ρομανικής γλώσσας⁸ ως μία διακριτή εθνοτική ομάδα ή αν θέλετε ως ένα σύνολο διακριτών εθνοτικών ομάδων.

Ωστόσο, τι γίνεται με τον βυζαντινό κόσμο; Ποια είναι η δική του πρόσληψη για τους Βλάχους; Ποια αντίληψη έχουν οι λόγιοι για τις κοινωνίες τους οι οποίες, μετά την κατάρρευση του πρώτου βουλγαρικού κράτους, τίθενται κατά το μεγαλύτερο μέρος υπό Βυζαντινή διοίκηση; Ας μην ξεχνάμε ότι η βυζαντινή αυτοκρατορία είναι το άπυκτο κομμάτι του ρωμαϊκού κράτους. Παρά τον πολιτισμικό μετασχηματισμό που έχει υποστεί η κοινωνία της, δεν παύει να αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως πολιτεία των Ρωμαίων, οι δε κάτοικοί της, αν και κατά μεγαλύτερο μέρος είναι πλέον ελληνόφωνοι, αυτοαποκαλούνται Ρωμαίοι. Μάλιστα, δηλώνουν περήφανοι για τους δύο θεμελιωτές της δική τους ρωμαϊκής πολιτείας, τον Μεγάλο Κωνσταντίνο και τον Ιουστινιανό, δύο βαλκανικής καταγωγής λατινόφωνους αυτοκράτορες.

Πώς βλέπουν λοιπόν οι Ρωμαίοι του Βυζαντίου τους λατινόφωνους Βλάχους; Υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ της δική τους ρωμαϊκότητας και αυτής των Βλάχων; Η ανάγνωση των πηγών μας δίνει την αίσθηση ότι οι Βυζαντινοί λόγιοι του όψιμου μεσαίωνα, όταν μιλούν για Ρωμαίους, αναφέρονται πλέον σε ελληνόφωνους πληθυσμούς⁹. Δεν υπάρχει τίποτα το οξύμωρο σε αυτή διαπίστωση. Είναι ζήτημα ιστορικής ανάγνωσης και πιστεύουμε ότι θα ήταν επιστημονικά πιο σαφές, αν θέταμε το εξής ερώτημα. Τι αντιλαμβάνονται οι βυζαντινοί ως ρωμαϊκή υπόσταση και τι οι Βλάχοι, αν υφίσταται βέβαια σε αυτούς; Θα

---

⁸ Με τον όρο «Ανατολική Βαλκανική Ρομανική» εννοούμε το σύνολο των ρομανικών γλωσσών των Βαλκανίων εκτός της Δαλματικής που ομιλούνταν σε τμήμα της Αδριατικής ακτής της βαλκανικής χερσονήσου και συνιστούσε εξ αρχής χωριστή γλώσσα (βλ. Δασούλας 2019: 3-4)

⁹ βλ. Smerdaleos 2016.

απαντήσουμε παραθέτοντας την άποψη του Ιωάννη Κίνναμου, ενός Βυζαντινού λόγιου του 12^{ου} αιώνα. Λέγεται, αναφέρει ο Κίνναμος, ότι οι Βλάχοι είναι παλιοί άποικοι που ήρθαν από την Ιταλία¹⁰. Αυτή η άποψη, αρκετά διαδεδομένη τότε, αποτελεί μία βολική ερμηνεία έναντι του γεγονότος ότι οι Βλάχοι μιλούν μία ρομανική γλώσσα. Μία προσεκτικότερη ανάγνωσή της μας δίνει την ευκαιρία να κάνουμε τρεις χρήσιμες παρατηρήσεις. Η πρώτη είναι ότι για τους Βυζαντινούς του όψιμου μεσαίωνα η λατινοφωνία συνιστά πλέον στοιχείο ξένο προς τη δική τους ρωμαϊκή ταυτότητα. Η δεύτερη ότι οι ανατολικοί Ρωμαίοι αδυνατούν ή δεν θέλουν να αντιληφθούν την παρουσία ενός πληθυσμού με ρωμαϊκό υπόβαθρο στα βαλκάνια ως το αποτέλεσμα μιας ιστορικής διεργασίας, που ξεκίνησε στον ίδιο χώρο και χρόνο με αυτούς, αλλά συντελέστηκε με διαφορετικό τρόπο. Τέλος η τρίτη ότι οι Βυζαντινοί αποδέχονται τη ρομανική υπόσταση των Βλάχων, συνεπώς ταυτίζονται ως προς αυτό το θέμα με την αντίληψη των Σλάβων. Είναι χρήσιμο να επισημανθεί σε αυτό το σημείο ότι οι λόγιοι του μεσαίωνα, προφανώς και οι λαοί, αγνοούν τις νεότερες εθνολογικές διατάξεις και διαφοροποιήσεις του όρου «Βλάχος»¹¹.

¹⁰ «Βλάχων πολὺν ὀμίλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀποικοὶ πάλαι εἶναι λέγονται»(Cinnamus 1836: 260)

¹¹ Σύμφωνα με τον Κεκαυμένο (μέσα 11^{ου} αιώνα) οι Βλάχοι: «...Ἦκουσιν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὅν νυν ποταμόν Σάβαν καλούμεν, ἐνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν οχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες υπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους τῶν Ρωμαίων βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν οχυρωμάτων ἐλεῖζοντο τὰς χώρας τῶν Ρωμαίων. Ὅθεν ἀγανακτήσαντες κατ' αὐτῶν, ὡς εἶρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκείσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ὤκησαν τὴν Ἑλλάδα. (Κεκαυμένος 1993: 237). Κατὰ τὸν Χωνιάτη (τέλος 12^{ου} αἰώνα) : “τοὺς κατὰ τὸν Αἴμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται” οἱ ὁποῖοι “τὰ Θετταλίας κατέχων μετέωρα, ἀ νυν μεγάλη Βλαχία κικλήσκειται” (Choniates 1835: 482, 841). Τέλος ὁ Χαλκοκονδύλης (15^{ος} αἰώνας) ἀναφέρει: “Δάκες δὲ χρώνται φωνῇ παραπλησία τῇ Ἰταλῶν διεφθαρμένη δὲ ἐς τοσοῦτον καὶ διενεγκούση, ὥστε χαλεπῶς ἐπαῖειν τοὺς Ἰταλοὺς, ο,τιοῦν, ὅτι μὴ τὰς λέξεις διασημειουμένων ἐπιγιγνώσκειν ὅ,τι μὴ τὰς λέξεις διασημειουμένων ἐπιγιγνώσκειν ὅ,τι ἀν λέγοιτο. Ὅθεν μὲν οὖν τῇ τοιαύτῃ φωνῇ διαχρώμενοι ἤθεσι Ρωμαίων ἐπὶ ταύτῃ ἀφίκοντο τὴν χώραν καὶ αὐτοῦ τῆδε ὤκησαν”. “Ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θετταλίαν καθήκον ἐνοικήσαν ἔθνος. Βράκοι δὲ ἀμφότεροι ὠνομάζονται”.

Διαπιστώσαμε, ως τώρα, ότι η ονομασία Βλάχοι αναδείχθηκε και παγιώθηκε, στην αντίληψη των μεσαιωνικών λαών της νοτιοανατολικής Ευρώπης, ως εθνώνυμο των λατινοφώνων πληθυσμών αυτής της περιοχής και κυρίως των ομιλητών της Ανατολικής Βαλκανικής Ρομανικής γλώσσας. Ενδεχομένως, οι ίδιοι οι Βλάχοι να γνώριζαν το εξώνυμο, με το οποίο τους προσδιόριζαν οι άλλοι, αμφιβάλλουμε όμως αν γνώριζαν τον λόγο. Φυσικά, δεν ήταν απαραίτητο να τον γνωρίζουν, ωστόσο, αυτή η παρατήρηση αποτελεί μία καλή αφορμή για να περάσουμε στο ζήτημα της ημικής αντίληψης των κοινωνιών τους.

Διέθεταν άραγε κάποια επίγνωση του ρομανικού τους υπόβαθρου, όταν εμφανίζονται στο ιστορικό προσκήνιο ή ο ρωμαϊκός κόσμος αποτελούσε πλέον για αυτούς κάτι άγνωστο ή ξένο; Η αναδίφηση των πηγών δεν προσφέρει καμία άμεση πληροφορία πάνω σε αυτό το ζήτημα. Υπάρχει όμως ένα στοιχείο που μας παρέχει μία έμμεση απάντηση. Αφορά τα ενδώνυμα *armīnu* ή *rāmānu* που χρησιμοποιούν σήμερα οι Βλάχοι των νοτιοδυτικών Βαλκανίων για να προσδιορίσουν τον εαυτό τους. Προέρχονται από την λέξη *romanus*, δηλαδή τη λέξη με την οποία αυτοπροσδιορίζονταν οι Ρωμαίοι. Η ετυμολογική τους σχέση υποδεικνύει ότι η πρωτόλεια ταυτοτική τους συγκρότηση βασίστηκε στην επίγνωση κάποιας ρομανικότητας. Ας σημειωθεί ότι σήμερα, από όλους τους λατινόφωνους λαούς της Ευρώπης, μόνο οι Βλάχοι διατηρούν αυτό τον όρο ως εθνολογικό προσδιορισμό. Η κατοπινή του χρήση, ωστόσο, δεν σημαίνει απαραίτητα γνώση της αρχικής του σημασίας, δηλαδή ενσυνείδηση από μέρους των Βλάχων κάποιας ρομανικής υπόστασης. Ας μην ξεχνάμε ότι οι ιστορικές περιστάσεις υπήρξαν για αυτούς καθόλα αρνητικές ως προ αυτό το θέμα. Η εγκατάσταση των Σλάβων στον βαλκανικό χώρο, ο εγγραματισμός της σλαβικής γλώσσας και ο σταδιακός γλωσσικός εξελληνισμός του ανατολικού κράτους των Ρωμαίων, επιφέρει την πλήρη αποκοπή των κοινωνιών των Βλάχων από οποιαδήποτε μορφή προφορικού ή γραπτού λατινικού ή λατινογενούς λόγου. Επί σειρά αιώνων ζουν σε τόπους όπου η εκκλησία, η παιδεία και η διοίκηση είναι ελληνόφωνη ή αντίστοιχα σλαβόφωνη. Υπό αυτές τις

“Το τε Πίνδον όρος Βλάχοι δ’ ενοικούσιν αυτό, των Δακών ομόγλωσσοι, τοις παρά Ίστρον Δαξίν ομοίωντο” (Chalcocondyles 1843: 35, 77, 319).

συνθήκες δύσκολα επιβιώνει μία προφορική γλώσσα. Υποθέτουμε λοιπόν ότι η κατάρρευση του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους στον Βαλκανικό χώρο τον 7^ο αιώνα είχε ως αποτέλεσμα το πολιτειακό και πολιτισμικό αποτύπωμα του όρου *romanus*, που συνιστούσε ως τότε ταυτοτικό στοιχείο των λατινόφωνων πληθυσμών της χερσονήσου, να λάβει μία στενότερη εθνοτική σημασία. Αυτή διατηρήθηκε ακόμη και όταν έσβησε κάθε ανάμνηση του αρχικού χώρου και χρόνου συγκρότησής των κοινωνιών των Βλάχων. Έσβησε όμως; Πιθανόν ναι, αν και οι υποθέσεις δεν συνιστούν τεκμήρια. Ωστόσο, ακόμη και αν έσβησε, φροντίζουν άλλοι να υπενθυμίζουν στους Βλάχους τη ρομανική τους προέλευση και υπόσταση. Πώς και γιατί όμως; Μία σαφή απάντηση σε αυτό το ερώτημα μας προσφέρει ένα ιστορικό επεισόδιο που λαμβάνει χώρα γύρω στα 1200. Πρωταγωνιστές είναι ο πάπας Ιννοκέντιος και ο τσάρος των Βουλγάρων Ιβάν ο πρώτος, γνωστός και ως Καλογιάν, τα αδέρφια του οποίου είχαν ηγηθεί επανάστασης στην περιοχή του Αίμου κατά της βυζαντινής διοίκησης, που είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση του δεύτερου μεσαιωνικού βουλγαρικού κράτους¹². Σε μία, λοιπόν, από τις επιστολές που ανταλλάσσει ο Ποντίφικας με τον Καλογιάν του λέει ότι ως προς το γένος, αυτός και ο λαός της χώρας του, είναι Ρωμαίοι και ότι από το αίμα των Ρωμαίων έλκουν την καταγωγή τους¹³. Δεν έχουμε καμία αμφιβολία για τη δεινότητα της παπικής διπλωματίας να εφευρίσκει ταυτότητες και έθνη που θα βοηθούσαν τον πνευματικό αλλά και γεωπολιτικό ανταγωνισμό της με την Κωνσταντινούπολη. Ωστόσο, τι σχέση έχει ο ορθόδοξος τσάρος των Βουλγάρων και ο λαός του με την οποιαδήποτε πραγματική ή φαντασιακή ρωμαϊκή καταγωγή; Πού βασίζεται ο Πάπας και την επικαλείται; Την απάντηση μας τη δίνει ο Βυζαντινός λόγιος Νικήτας Χωνιάτης. Καταγράφοντας τα πολιτικά γεγονότα εκείνης της εποχής, μεταξύ άλλων, αναφέρει ότι ο Καλογιάν και οι αδελφοί του είναι ομογενείς και ταυτόσποροι με το «έθνος των

¹² Αυτή η εξέγερση συνδέεται με τα πρόσωπα των αδελφών Πέτρου και Ασάν οι οποίοι στα 1185/86 με τη σύμπραξη των Βουλγάρων καταφέρνουν όχι μόνο να αποτινάξουν τη βυζαντινή εξουσία, αλλά και να γίνουν οι ιδρυτές του δεύτερου μεσαιωνικού Βουλγαρικού κράτους.

¹³ «...ut sicut gente, sic sii etiam imitiatone Romanus et populus terre tue, qui de sanguine Romanorum se assent descendimus» (Innocentii 1942: 25).

Βλάχων»¹⁴. Αυτή η αναφορά, ανεξάρτητα από τις σύγχρονες προβολές επί της εθνοτικής υπόστασης των Βλάχων του τότε βυζαντινού Θέματος του Παρίστριου που πρωταγωνιστούν σε αυτά τα ιστορικά επεισόδια, μας δείχνει ότι οι λόγιοι της Παπικής Ρώμης, όπως και της Κωνσταντινούπολης σύμφωνα με όσα ήδη έχουν αναφερθεί, έχουν επίγνωση της ρομανικότητας του εθνωνυμίου Βλάχος. Το ερώτημα βέβαια είναι αν την ίδια επίγνωση είχαν και οι Βλάχοι. Ο τσάρος Καλογιάν απαντώντας στον Πάπα τον ευχαριστεί που επανάφερε στη μνήμη τους, όπως λέει χαρακτηριστικά, το αίμα και την πατρίδα από την οποία κατάγονται¹⁵. Γιατί, ωστόσο, ο Τσάρος Ιβάν μιλάει για επαναφορά στην μνήμη; Υπονοεί μήπως με αυτά τα λόγια ότι, ο ίδιος και οι συν αυτό Βλάχοι, αγνοούσαν την ρωμαϊκή τους καταγωγή πριν τους την υπενθυμίσει ο Πάπας; Δεν το γνωρίζουμε, όμως, ανεξάρτητα από το αν όντως υιοθετεί ή όχι την άποψη του Ποντίφικα, έχει κάθε λόγο να την επικαλείται, εφόσον εξυπηρετεί τους πολιτικούς, διπλωματικούς και στρατιωτικούς του σκοπούς. Έχοντας επιδοθεί στην διαρπαγή εδαφών της βυζαντινής επικράτειας τα στρατεύματά του σκοτώνουν και συλλαμβάνουν πολλούς βυζαντινούς. Αυτό το γεγονός αποτυπώνεται στον τίτλο «Ρωμαιοκτόνος» που ο ίδιος αποδίδει στον εαυτό του, ενώ σε διάφορες πηγές της εποχής του αποδίδεται ο τίτλος του ηγεμόνα των Βουλγάρων και των Βλάχων¹⁶. Έχουμε λοιπόν έναν τσάρο των Βουλγάρων ο οποίος, λόγω της Βλαχικής του καταγωγής, θεωρείται γόνος Ρωμαίων, ωστόσο, σκοτώνει Ρωμαίους που μιλάνε ελληνικά. Φυσικά, και σε αυτή τη περίπτωση, όπως και στη περίπτωση της πρόσληψης του όρου «Ρωμαίος» από τους βυζαντινούς, δεν υπάρχει τίποτα το οξύμωρο. Η ιστορική διαδικασία καθορίζει, συχνά επανακαθορίζει ή και διευρύνει, τις εθνολογικές σημάνσεις των εθνωνύμων ανεξάρτητα από την αρχική τους προέλευση.

Για να αντιληφθούμε καλύτερα αυτή την επισήμανση θα παραθέσουμε ένα ακόμη επεισόδιο από τις πολεμικές περιπέτειες του

---

¹⁴ Choniates 1835: 482.

¹⁵ «...reduxit nos ad memoriam sanguinis et patriae nostre, e quo descendimus» (Innocentii 1942: 25).

¹⁶ Βλ. Acropolitae 1836: 26· Innocentii 1942: 22, 47.

τσάρου Καλογιάν. Σε μια από τις επιδρομές του, μεταξύ των βυζαντινών στρατιωτών που αιχμαλωτίζει βρίσκεται και ένας ιερέας. Αυτός, θέλοντας να γλιτώσει την ζωή του, εκλιπαρεί τον τσάρο και τους συν αυτό αξιωματούχους να δείξουν έλεος, μιλώντας τους στην γλώσσα των Βλάχων της οποίας είναι γνώστης, όπως μας πληροφορεί ο Χωνιάτης¹⁷. Μία επιπόλαια ερμηνεία αυτού του επεισοδίου ενδεχομένως να κατέληγε στο συμπέρασμα ότι έχουμε δύο βλαχικής καταγωγής πρόσωπα με διαφορετική εθνική συνείδηση. Σήμερα αυτό είναι πιθανό, ωστόσο, στον μεσαιωνικό κόσμο η έννοια της εθνικής συνείδησης και οι συνακόλουθοι πολιτειακοί της συσχετισμοί, όπως αυτοί ορίστηκαν στις νεωτερικές κοινωνίες, είναι άγνωστη. Όλα αυτά βέβαια συνιστούν ένα ακόμη παράδειγμα για το πώς συγκροτούνται και ανασυγκροτούνται ιστορικά οι ταυτότητες των λαών και για το πώς αμβλύνεται στην πορεία η σημασία ενός εθνώνυμου κάτι που είναι ιδιαίτερα φανερό στην περίπτωση των Βλάχων.

Ενδεικτικές, ως προς αυτό το ζήτημα, είναι οι εθνωνυμικές και πολιτισμικές σημάνσεις που έλαβε ο όρος «Βλάχος» από τον μεσαιώνα έως σήμερα. Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται οι ιστορικές και σύγχρονες σημασίες του στις γλώσσες της ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων¹⁸.

Γλώσσα	Μορφή	Σημασία
Αλβανική	Vllah	Βλάχος
Βοσνιακή	vlah, vlah,	μη μουσουλμάνος που ζει στη Βοσνία, συνήθως Σέρβος (μειωτ.) ¹⁹
Βοσνιακή	vlah	Καθολικός (μειωτ.)
Βουλγαρική	vlah	1. Ρουμάνος/Βλάχος 2. άνθρωπος από τη Βλαχία

¹⁷ «...τότε δε και τῶν δορυαλώτων τις ἱερέων, εἰς τὸν Αἴμον αἰχμάλωτος ἀπαγόμενος, δεῖται τοῦ Ἀσάν ἀφεθῆναι, δι' ὁμοφωνίας ὡς ἴδρις τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς ἔλεον αὐτὸν ἐκκαλούμενος. ὁ δ' ἀνανεύσας ἔφατο μηδέ ποτε προθέσθαι Ῥωμαίους ἀπολύειν, ἀλλ' ἀπολλύειν.» (Choniates 1835: σελ. 617).

¹⁸ Vlachs - Word Usage.

¹⁹ μειωτικά, με υποτιμητική σημασία

Ελληνική	Βλάχος	Βλάχος/Ρουμάνος
Ελληνική	βλάχος	1. βοσκός 2. άξεστος, χωριάτης (μειωτ.)
Κροατική	Vlah	1. Ιστρο-Ρουμάνος 2. (διάλεκτος του Ντουμπρόβνικ) άνθρωπος από την Ερζεγοβίνη (μειωτ.) 3. (δυτικές διάλεκτοι) Ιταλός (μειωτ.)
Κροατική	vlah	1. (διάλεκτοι της Ιστρίας) άποικος (μειωτ.) 2. (δαλματικές νησιωτικές διάλεκτοι) άνθρωπος από την ηπειρωτική χώρα (μειωτ.) 3. (διάλεκτοι της Podravina) Καθολικός που είναι ένας neo-shtokavian, δηλαδή ομιλήτης της νέας Σερβοκροατικής γλώσσας (μειωτ.)
Κροατική	vlah (vlaj)	1. (δαλματικές διάλεκτοι) πληβείος (μειωτ.) 2. (δυτικές και βόρειες διάλεκτοι) Χριστιανός Ορθόδοξος, συνήθως Σέρβος (μειωτ.)
Κροατική	влах, vlah	νομάδας κτηνοτρόφος του μεσαίωνα
Ουκρανική	волох	Ρουμάνος/Βλάχος, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο οι Οστρογότθοι αυτής της περιοχής αποκαλούσαν τους Κέλτες με αυτό το όνομα
Ουγγρική	vlach	Βλάχος
Ουγγρική	oláh	Ρουμάνος/Βλάχος
Ουγγρική	olasz	Ιταλός
Πολωνική	Włoch	Ιταλός
Πολωνική	Włochy	Ιταλία
Πολωνική	Wołoch	Ρουμάνος/Βλάχος
Πολωνική	wałach	ευνουχισμένο ζώο (άλογο)
Παλιά Ρωσική	волохъ	άνθρωπος που μιλάει μια ρομανική γλώσσα
Ρωσική	валах	Βλάχος

Σερβική	Влах, Vlah	1. Βλάχος 2. άνθρωπος από την Βλαχία
Σερβική	Вла(х), Старовла(х)	(διάλεκτος Užice) μεσαιωνικός νομαδικός λαός από τη Stari Vlach και τη Mala Vlaška
Σλαβομακεδονική	влав	κτηνοτρόφος, βοσκός
Σλοβενική	Lah	1. Ιταλός (μειωτ.) 2. (δυτικές διάλεκτοι) Φριουλιανός
Τσεχοσλοβακική	Valach	1. άνθρωπος από την Βλαχία 2. άνθρωπος από το Valaško της Μοραβίας
Τσεχοσλοβακική	valach	1. βοσκός 2. ευνουχισμένο ζώο (άλογο) 3. (τσεχική) τεμπέλης άνθρωπος
Τσεχοσλοβακική	Vlach	Ιταλός
Τουρκική	Eflak	Βλαχία, Ρουμανία

Μία σύντομη ανάλυση αυτών των σημασιών θα μας βοηθήσει να αποκτήσουμε μια διαχρονική και πιο δομημένη αντίληψη του όρου «Βλάχος». Κατ' αρχάς παρατηρούμε μια ποικιλία σημασιών μεταξύ των γλωσσών της ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων, αλλά και εντός της κάθε γλώσσας, γεγονός που υποδεικνύει μία λεκτική και συνάμα ιστορική αμφισημία. Από τη μία πλευρά, αυτός ο όρος εκφράζει μια γενικότερη αντίληψη αναφορικά με τους λατινόφωνους πληθυσμούς των Βαλκανίων, και κατά περίπτωση της Ιταλικής χερσονήσου, ως μια διακριτή εθνοπολιτισμική ομάδα. Από την άλλη πλευρά, όμως, εκφράζει τις ιδιαίτερες ιστορικές εμπειρίες που ενσωμάτωσε στην μνήμη του ο κάθε λαός αυτού του χώρου μέσω της άμεσων επαφών με τους Βλάχους. Μέσα από αυτή την διαδικασία αμβλύθηκε η αρχική του εθνολογική υπόσταση και αποκτά επιπλέον σημάνσεις οι οποίες διαμορφώνουν τις νεότερες προσλήψεις του. Το αποτέλεσμα ήταν ο όρος «Βλάχος» να αποκτήσει διακριτές εθνολογικές, γεωγραφικές αλλά και πολιτισμικές διαστάσεις. Ειδικότερα, όσον αφορά τις εθνολογικές του σημάνσεις, δεν παραπέμπει σε ενιαίο λαό, αλλά σε εθνοτικές ομάδες οι

οποίες, έχουν μεν κάποια κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, ωστόσο, δεν συγκροτούν ενιαίο έθνος, σύμφωνα πάντα με τη νεωτερική πρόσληψη αυτού του όρου. Αυτές οι ομάδες, ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια, εμφανίζονται στις πηγές διάσπαρτες σε όλη την έκταση της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Κατά την επαφή τους με τους λαούς αυτού του χώρου είτε αφομοιώνονται από αυτούς, όπως συνέβη για παράδειγμα με τους Βλάχους της Σερβίας ή της Βουλγαρίας, είτε εντάσσονται στον εθνικό τους κορμό ως μια συνιστώσα του με διακριτά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως συνέβη με του Βλάχους της Ελλάδας, είτε συγκροτούν νεωτερικά έθνη, όπως συνέβη με όσους κατοικούσαν βόρεια του Δούναβη. Η προαναφερόμενη ιστορική διεργασία είχε ως αποτέλεσμα οι σημερινοί ομιλητές γλωσσών που προέρχονται από την Ανατολική Ρομανική Βαλκανική γλώσσα να μη συμεριζονται κάποια κοινή εθνική αντίληψη.

Ένα δεύτερο στοιχείο που παρατηρούμε στον ανωτέρω πίνακα είναι η εννοιολογική ταύτιση του όρου «Βλάχος» με την κτηνοτροφική δραστηριότητα. Είναι γνωστό ότι η *μεγάλη κτηνοτροφία* αποτελούσε πάντα βασική κοινωνικοοικονομική δομή των κοινωνιών των Βλάχων. Τόσο οι ιστορικές πηγές, όσο και τα γλωσσολογικά δεδομένα τεκμηριώνουν ότι, ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια, αυτοί συνιστούν τον κατεξοχήν κτηνοτροφικό πληθυσμό της νοτιοανατολικής Ευρώπης²⁰. Κατά πάσα πιθανότητα, λοιπόν, η στενή και παλαιότατη σχέση τους με την κτηνοτροφική ιδιότητα συνέβαλε στην ταύτιση του εθνοτικού όρου «Βλάχος» με επαγγελματικούς όρους που δηλώνουν ενασχόληση με τη κτηνοτροφία. Αυτή η ταύτιση, ειδικά στον βαλκανικό χώρο, πολύ πιθανόν να έχει συντελεστεί από τις απαρχές της ιστορικής τους εμφάνισης. Παραθέτω ενδεικτικά ένα χωρίο της Άννας Κομνηνής από το πρώτο μισό του 12^{ου} αιώνα, όπου και αναφέρει ότι όσοι: «τον νομάδα βίον είλοντο Βλάχους τούτους η κοινή καλεί οΐδε διάλεκτος»²¹, δηλαδή όσοι προτιμούσαν την κτηνοτροφική ζωή ή λαϊκή γλώσσα τους αποκαλεί Βλάχους.

---

²⁰ Βλ. Δασούλας, 2014, 10-22.

²¹ Comnène, 1943, 135.

Ένα άλλο στοιχείο που παρατηρούμε στον ανωτέρω πίνακα είναι ότι οι Κροάτες οι Σλοβένοι, οι Ούγγροι, οι Τσέχοι, οι Σλοβάκοι και οι Πολωνοί χρησιμοποιούν παράγωγα της λέξης Βλάχος για να προσδιορίζουν, έστω και μειωτικά, του Ιταλούς. Πρόκειται για λαούς που βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με τον γερμανόφωνο κόσμο και οι οποίοι, επίσης, ακολουθούν το ρωμαιοκαθολικό δόγμα. Αυτή η σχέση, ενδεχομένως να επηρέασε τις σημάνσεις του όρου «Βλάχος» στις γλώσσες τους. Από ότι φαίνεται διατηρεί τις εθνολογικές σημάνσεις του γερμανόφωνου κόσμου του μεσαίωνα αναφορικά με τους λατινόφωνους κατόικους Ιταλίας αλλά και όσων ζούσαν βορειότερα στις περιοχές που είχαν κυριαρχήσει πολιτικά τα γερμανικά φύλλα.

Τέλος, αυτό που παρατηρούμε συχνά στον ανωτέρω πίνακα είναι η ερμηνεία του όρου «Βλάχος» ως *άνθρωπος από την Βλαχία*. Και φυσικά εδώ προκύπτει το ερώτημα. Ποια χώρα ή γεωγραφική περιοχή είναι η Βλαχία; Ενδεχομένως οι ονομασίες *Stari Vlah* και *Valaško* του ανωτέρω πίνακα να έχουν σχέση με τη συγκεκριμένη γεωγραφική αναφορά. Η πρώτη, αν και ετυμολογικά παραπέμπει σε κάποιους *Παλιούς Βλάχους*, αποτελεί σήμερα ονομασία μιας περιοχής που ανήκει στην Σερβία και εν μέρει στη Βοσνία. Η δεύτερη, αφορά μία περιοχή της Μοραβίας, δηλαδή του ανατολικού τμήματος της σημερινής Τσεχίας. Στην Ελλάδα παλαιότερες αφηγήσεις, όπως και παραδοσιακά άσματα, αναφέρονται επίσης στη *Βλαχία*, περιοχή η οποία ταυτίζεται ιστορικά με ένα τμήμα της σημερινής Ρουμανίας. Αν δε ανατρέξουμε στις ιστορικές πηγές, θα διαπιστώσουμε ότι καταγράφονται πολλές ακόμη *Βλαχίες* διάσπαρτες σε όλο τον Βαλκανικό χώρο αλλά και τον ευρύτερο ανατολικοευρωπαϊκό περίγυρό του. Αυτά τα στοιχεία μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι, κάθε περιοχή που κατοικούνταν από έναν σημαντικό πληθυσμό Βλάχων, προσδιορίζονταν από τους όμορους λαούς με τον όρο «Βλαχία».

Η ύπαρξη πολλών *Βλαχιών*, ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια, τεκμηριώνει την εικόνα ενός πληθυσμού που τον χαρακτηρίζει η πολυδιάσπαση και η γεωγραφική διασπορά. Από το σύνολο των ιστορικών *Βλαχιών* αποδίδουμε ιδιαίτερη σημασία σε αυτές που υπήρξαν στον ελληνικό χώρο καθώς σχετίζονται με την ιστορία των Βλάχων της Ελλάδας.

Η πιο γνωστή, ιστορικά αλλά και ιστοριογραφικά, είναι αυτή που οι μεσαιωνικές πηγές αποκαλούν, επί σειρά αιώνων, Μεγάλη Βλαχία ή απλώς Βλαχία²². Είχε ως κέντρο τον σημερινό Θεσσαλικό χώρο περιλαμβάνοντας κατά περιόδους και ορισμένες περιοχές που γειτνιάζαν με αυτόν. Αυτή η ονομασία, ενδεικτική μίας σημαντικής παρουσίας Βλάχων σε αυτή την περιοχή, έλαβε κατά τον ύστερο μεσαίωνα και πολιτειακή διάσταση. Όταν η κυριαρχία του μεσαιωνικού σερβικού κράτους επεκτάθηκε στην δυτική και κεντρική Ελλάδα, περίπου στα μέσα του 14^{ου} αιώνα, ο Σέρβος βασιλιάς Στέφανος Δουσάν εμφανίζεται με τον τίτλο «imperator Raxie et Romanie, dispotus Lartae et Blachie comes», δηλαδή «Αυτοκράτωρ της Ρασκίας και της Ρωμανίας, Δεσπότης της Άρτας [δηλ. της Ηπείρου] και Κόμης της Βλαχίας»²³. Σε βυζαντινές πηγές καταγράφεται και μία δεύτερη Βλαχία εντός του σημερινού ελλαδικού χώρου. Αναφέρεται ως Μικρή Βλαχία και τοποθετείται κάπου στην περιοχή της σημερινής Ευρυτανίας²⁴. Τέλος ορισμένα παλιότερα κείμενα αναφέρονται και στην Άνω Βλαχία την οποία τοποθετούν κάπου στην Πίνδο. Ωστόσο, επειδή η τελευταία περιοχή δεν τεκμηριώνεται από τις πηγές, καλύτερα να την αφήσουμε να περιφέρεται μεταξύ της πραγματικότητας και του ιστορικού μύθου. Η επιγραμματική αναφορά μας στις Βλαχίες της Ελλάδας δεν αποσκοπεί βέβαια στην ιστορική τους επίγνωση αλλά στο να γίνει αντιληπτό ότι η παρουσία των Βλάχων στον ελλαδικό χώρο είναι παλαιά και πολύπλευρη.

Κλείνοντας την παρούσα ανακοίνωση θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι το θέμα που διαπραγματεύτηκε εντάσσεται στον στενό πυρήνα των ερευνών που αναζητούν την ιστορικότητα των κοινωνιών των Βλάχων. Ως επιστημονικό πρόταγμα αντίκειται στην αναζήτηση καταγωγικών μύθων ή και ιστορικών πραγματικοτήτων που αποσκοπούν στην δημιουργία φαντασιακών εθνολογικών περιχαρικών. Αυτή η διαπίστωση μας δίνει την ευκαιρία να επισημανθεί ένα γενικότερο ερευνητικό αλλά και μεθοδολογικό ζήτημα. Η μελέτη και ανάδειξη του παρελθόντος των Βλάχων είναι ένα δύσκολο εγχείρημα. Οι ίδιοι δεν

²² Βλ. Σούλης, 1980, 109-107· Αβραμέα 1974, 37-38.

²³ Βλ. Σούλης 1980: 107.

²⁴ Βλ. Phrantzes 1838: 414

διαθέτουν γραπτή παράδοση αιώνων, ενώ οι μαρτυρίες των πηγών που τους αφορούν είναι σχετικά πενιχρές και συχνά απαιτούν μια διεπιστημονική ανάγνωση για να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα. Υπό αυτές τις συνθήκες, η ερευνητική προσέγγιση της ιστορικότητας των κοινωνιών των Βλάχων, καθιστά την σύμπραξη της ιστορίας με την ανθρωπολογία και την γλωσσολογία αναγκαία προϋπόθεση. Ως τώρα αυτή η σύμπραξη δεν έχει επιτευχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Γενικότερα θα λέγαμε ότι επικρατεί μια *διστακτικότητα* αναφορικά με τη διερεύνηση του απώτερου παρελθόντος των Βλάχων. Γνωρίζουμε, βέβαια, ότι τα ιδεολογικά στερεότυπα που δημιούργησε η νεότερη πολιτική και εθνολογική πραγματικότητα αποθάρρυναν τέτοιου είδους αναζητήσεις. Ωστόσο, θεωρούμε ότι μία ολοκληρωμένη επιστημονική προσέγγιση προϋποθέτει την κατανόηση της συγκρότησης και εξέλιξης των κοινωνιών τους ιστορικά. Πώς και πότε σχηματίστηκαν αυτές; Πώς λειτούργησαν και αναπαρήχθησαν στον χώρο και τον χρόνο; Πώς μετασχηματίστηκαν, με ποιον τρόπο, και εν τέλει, ποιες πολιτισμικές συνέχειες ή και ασυνέχειες διαμόρφωσαν την εικόνα που έχουμε σήμερα για τους Βλάχους; Καίρια ερωτήματα, δυσεπίλυτα ερωτήματα, ενδεχομένως ανώφελα για ορισμένους, συχνά αντικείμενα ιδεολογικής εκμετάλλευσης για άλλους, όμως κάποτε πρέπει να καταπιαστούμε με πιο συστηματικό τρόπο με αυτά. Ο βασικότερος λόγος είναι η απόσπασή τους από το πεδίο των στερεοτύπων, της μυθοπλασίας, της ιδεολογικής εκμετάλλευσης και η απόδοσή τους στον χώρο που ανήκουν, δηλαδή στην επιστημονική έρευνα.

Βιβλιογραφία

- Αβραμέα, Α. (1974) *Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204: Συμβολή εις την Ιστορικήν Γεωγραφίαν* (Διδακτορική Διατριβή). Εθνικό & Καποδιστριακό Παν/μιο Αθηνών- Φιλοσοφική Σχολή.
- Acropolitae G., (1836) *Annales*, (επιμ. I. Bekker). Bonnae: Weber.
- Armbruster, A. (1993) *Romanitatea Românilor: Istoria unei idei* (έκδ. 2^η). București: Enciclopedică.
- Cinnamus, I. (1836) *Epitome: rerum ab Ioanne et Manuele Comnenis gestarum* (CSHB, επιμ. A. Meineke). Bonnae: Weber.
- Chalcocondyles, L. (1843) *Historiarum Libri Decem* (CSHB, επιμ. I. Bekker). Bonnae: Weber.
- Choniates, N. (1835) *Historia* (CSHB, επιμ. I. Bekker). Bonnae: Weber
- Comnène, A. (1943) *Alexiade* (επιμ.-μτφ. B. Leib). Paris: «Les belles lettres».
- Δασούλας, Φ. (2014) «Οι μεσαιωνικές κοινωνίες των Βλάχων». *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 16 (σσ. 7-40).
- Δασούλας, Φ. (2019) «Οι πρώτες απόπειρες καταγραφής της βλαχικής γλώσσας». Στο *Η Γραπτή απόδοση των γλωσσών προφορικής παράδοσης: Η περίπτωση της Βλάχικης Γλώσσας. Πρακτικά Ειδικής Ημερίδας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Πολιτισμού των Βλάχων*, 9 Νοεμβρίου 2019. Διαθέσιμο στο <https://eempvlachon.com> ή στο <https://uoi.academia.edu/FanisDasoulas>.
- Innocentii P. P. III (1942), *Epistulae ad Bulgariae Historiam Spectantes*, doc. Et explic. Iv. Dujcev, *Annuaire de l'Université de Sofia: Faculté Historico-Philologique*
- Κεκαυμένος, (1993) *Στρατηγικόν*. Αθήνα: Άγρωστις.
- Pachymeris, G. (1835) *De Michaele et Andronico Paleologis* (CSHB, επιμ. I. Bekker, τόμ. 1^{ος}). Bonnae: Weber.
- Phrantzes, G. (1838) *Ioannes Cananus, Ioannes Anagnostes* (CSHB, επιμ. Bekker). Bonnae: Weber.

- Σούλης, Γ. (1980) «Βλαχία - Μεγάλη Βλαχία: Η εν Ελλάδι Βλαχία». Στο Γεώργιος Σούλης 1927-1966: *Ιστορικά Μελετήματα, Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά* (σσ. 107-117). Αθήνα.
- Scylitzes, I. (1973) *Synopsis Historiarum* (CFHB 5). Berlin-N. York: Thurn.
- Smerdaleos 2016 «Η φύση της Ρωμαϊκής ταυτότητας των Βυζαντινών 1 και 2». Διαθέσιμο στο [https:// smerdaleos. wordpress. com /2016/01/20](https://smerdaleos.wordpress.com/2016/01/20) και [https:// smerdaleos. wordpress. com /2016/01/21](https://smerdaleos.wordpress.com/2016/01/21).
- Tagliavini, C. (1964) *Le origini delle lingue neolatine: Introduzione alla filologia romanza*. Bologna: Pàtron.
- Vlachs - Word Usage. Διαθέσιμο στο [https:// www. liquisearch. com/ vlachs/ word_usage](https://www.liquisearch.com/vlachs/word_usage)
- Widsith (Text georgetown.edu/labyrinth) στιχ. 78. Διαθέσιμο στο [https://www. phil- fak. uni-duesseldorf. de/filead- min/Redaktion/Institute/Anglistik/Anglistik_I/ Downloads/ Archiv/SS_06/ VL06_ Widsith.pdf](https://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/fileadmin/Redaktion/Institute/Anglistik/Anglistik_I/Downloads/Archiv/SS_06/VL06_Widsith.pdf).